

РЕГІОНАЛЬНІ ОСЕРЕДКИ ФАХОВОГО ВИКЛАДАННЯ ФАГОТА В УКРАЇНІ

В статті здійснено спробу історичної проєкції фахової фаготової педагогіки України в цілому, її соціокультурної зумовленості. Розглянуто осередки фахового професіоналізму, процес формування методичної бази. Виокремлено провідні постаті в галузі фаготової педагогіки.

Ключові слова: осередки фахової освіти, виконавство на фаготі, методичне забезпечення, авторська школа.

Фагове мистецтво в Україні є явищем специфічним, національно окресленим і наділеним власними тенденціями розвитку. Історико-виконавські дослідження набувають значної актуальності у наукового осмислення духового мистецтва. Протягом короткого часу з'явилися праці, присвячені кларнету, трубі, Попри епізодичні звертання до цієї тематики в різноманітних дослідженнях національного духового виконавства, його комплексний історичний розгляд залишається нереалізованим. Лише окремі розрізнені факти дозволяють скласти певне уявлення про генезу фаготової педагогічної системи на українських територіях завдяки працям Ю. Рудчука “Духова музика в Україні (XVIII–XIX ст.)” [6], П. Круля “Генезис духового та ударного інструментального виконавства України” [4], монографія В. Богданова “Історія духового музичного мистецтва України” [1], історичний розділ методичного посібника Г. Григор’єва “Характеристика і класифікація духових та ударних музичних інструментів та правила їх використання”. Історичний принцип застосовано у розвідці В. Старко “Київська фаготна школа” [3], проте за межі регіональної специфіки автор майже не виходить. У статті буде здійснено спробу історичної проєкції фахової фаготової педагогіки України в цілому, її соціокультурної зумовленості.

До праць, безпосередньо дотичних до описаної проблематики належить розвідка В. Богданова “Деякі загальні міркування про роботу класів духових інструментів у музичних училищах при відділеннях ІРМТ Києва, Харкова та Одеси (1870–1917 рр.)” [2], праці К. Мюльберга та Е. Дагілайської, низка праць Л. і Т. Мазеп та ін. Кожна з них охоплює певну територіально обмежену модель духової педагогіки в

цілому, привертаючи увагу до регіональних аспектів функціонування виконавства за участю духових, не виокремлюючи генезу національного фаготового мистецтва в окрему площину. Доповнюють ці дані архівні та бібліотечні фонди, нотні видання, періодика з констатацією яскравих подій музичного життя різних історичних періодів.

Спираючись на найбільш давні згадки про функціонування інструменту, можна констатувати факти наявності фаготів (чи, точніше, удосконалених басових поммерів та бомбард) в Україні уже від XVII ст., а В. Богданов та В. Старко, вибудовуючи історичні аналогії до складу венеціанських колективів, припускає наявність фаготів поряд з флейтами, шалмеями, бомбардами, корнетами, трубами, тромбонами у складі капели італійської музики у складі музичних колективів, що підпорядковувалися Львівському магістрату [2]. Це свідчить про актуальність, високу потребу в практичній виконавській діяльності та цеховій централізації, а також комплектації оркестрових колективів фахово підготованими виконавцями-інструменталістами.

Іншою вагомою сферою побутування фаготів була музична практика магнатських та кріпацьких капел. Свідченням цьому є наявність композицій за їх участю у бібліотечних збірках приватних фондів, серед яких показовим є фонд, який належав О. Розумовському, серед камерно-інструментальної музики є чимало творів для духових інструментів. Серед них ... тріо для флейти, кларнета і фагота Карла Фрідріха Абеля (1725-1787) і Мецгера, дивертисменти для 2-х флейт, 2-х гобоїв і 2-х фаготів, або для 2-х флейт, 2-х фаготів і 2-х валторн Я. Вангаля, Дейзельбаха, Е. Ейхнера, І. Плейеля, В. Розера” [1, с. 7].

О. Рудчук виокремлює у самостійну лінію побутування військової музики у період після руйнування Запорізької Січі (1775). Якщо в полкових оркестрах попередньої доби фаготів не було, то згодом “музики змушені були служити у збройних корпусах Лівобережжя, а на Правобережжі – у польських капелах. Це змінило форми духового виконавства, збагатило склад інструментів фаготами та значно оновило репертуар. Оркестр брав участь у театральних виставах і концертах, а відтак склад військових духових оркестрів систематично поповнювали студенти університетів” [6, с. 9]. Функціонування оркестрів при дворах та маєтках магнатів, гетьманів Б. Хмельницького, І. Брюховецького, І. Мазепи, І. Скоропадського, Д. Апостола, К. Розумовського, Г. Потьомкіна, поміщиків А. Іллінського, О. Будлянського, М. Комбурля, В. Попова, П. Галагана, Г. Тарновського та П. Лопухіна демонструє їх високий виконавський рівень, масштабне

комплектування капел, до яких стало входили фаготи, репертуар, який відповідає вимогам мистецько-історичного контексту (переклади популярної оркестрової музики на різнопланові виконавські склади, конвертування як у оркестрових так і в камерних ансамблевих формах, у т.ч. з фаготами у складі). Комплектування цих колективів здійснюється кількома шляхами: запрошенням іноземних спеціалістів, вихованням молодих виконавців усередині колективу досвідченими старшими колегами (переважно поліінструменталістами з потенціалом взаємозаміщення), навчання найбільш успішних та обдарованих за кордоном.

Так, у складі київської магістратської капели після відновлення діяльності роботи колективу внаслідок пожежі 1814 року були музиканти, що володіли фаготом як суміжним інструментом. Для підготовки складу при капелі функціонувала школа з фагатовим класом, оскільки окрім контрактних угод з досвідченими майстрами до капели була взято випускника школи Івана Волосовського – виконавця на скрипці й фаготі.

Окрім магнатських, муніципальних фаготи входили до складу оркестрів навчальних закладів (наприклад один з кращих колективів Києва – оркестр Києво-Могилянської академії включав флейти, гобої, кларнети, фаготи, валторни, труби, литаври і струнні) [6, с. 68].

У середині XIX століття вагомим чинником формування фахової музичної освіти (фаготової зокрема) в Наддніпрянській Україні стають Відділення Імператорського Російського музичного товариства з класами при їх регіональних філіях, які згодом переформатовуються в училища та консерваторії. Це відбувається завдяки попередній “діяльності приватних музичних шкіл, що сприяли професіоналізації оркестрового та духового виконавства в Україні, підготувавши таким чином ґрунт для роботи у цьому напрямку музичних класів Російського музичного товариства, де навчання грі на духових інструментах стає провідним напрямком виконавської підготовки. У цих школах активно використовуються новітні методики фахового і загальномузичного спрямування. Індивідуальне навчання на духових інструментах базувалося у них на досвіді кращих вітчизняних та європейських викладачів-виконавців” [6, с.11]. Можливість навчання на доволі коштовні спеціальності забезпечувалась наданням інструментарію та звільненням від плати за навчання. Цей принцип було реалізовано у фагатових класах Київського (1870), Харківського (1886), Одеського (1887) училищ.

Засади викладання фагота у мережі закладів фахової освіти закладаються класами (музичним училищем) при Київському відділенні Імператорського російського музичного товариства (ІРМТ) у Києві, де завдяки особистому клопотанню директора училища В. Пухальського з 1885/1886 навчального року сформовано усі класи духових інструментів. З цією метою були запрошені до викладання солісти оркестру оперного театру фаготисти Шамрай, пізніше – Галлер, а від 1888 року – випускник Празької консерваторії, чеський музикант, соліст-віртуоз, педагог-методист та композитор Сергій Дуда. Це створило можливість планомірної поетапної підготовки кадрів для потреб училищного духового і міського симфонічного оркестрів [6, 10]. Серед випускників класу С. Дуди 1897 року в київському музичному училищі – видатний музикант Іван Костлан (в подальшому – засновник московської фаготної школи). Важливим аспектом навчальної роботи була участь фагота у камерних ансамблях.

У Харкові 1804 року музичні класи очолив І. Вітовський – учень Й. Гайдна, який мав на меті створити оркестр за європейським зразком. В подальшому з ініціативи І. Слатіна було засноване в Харківське відділення ІРМТ (1871). Ним було запрошено спеціаліста-мультиінструменталіста Ф. Кучеру, який провадив навчання гри на фаготі, флейті та контрабасі. Випускниками Харківського училища став фаготисти Н. Рабей та Н. Погребняк.

Відкриття у Полтаві відділення ІРМТ припадає на 1899 р., серед трьох структурних підрозділів закладу був відділ дерев'яних духових з класом фагота при ньому який вели спеціалісти з європейською фаховою освітою: І. Александріні та В. Мартинов. Система навчання, розроблена керівником закладу Д. Ашхарумовим за аналогією до Празької консерваторії передбачала акцент на ансамблеве і оркестрове виконавство та практику безкоштовних класів. Клас фагота орієнтувався на школу гри на фаготі французького композитора Є. Оці (Ozi) – її автор тривалий час працював професором Паризької консерваторії – закладу, який на першому етапі свого існування був справжнім осередком розвитку мистецтва духового виконавства.

В 1884 році було відкрите відділення ІРМТ у Одесі, а в 1897 році – Одеське музичне училище. Його випускником став успішний оркестровий виконавець-фаготист В. Халіп. 1913 року царським урядом приймається рішення про відкриття консерваторії в місті Одесі (четверта консерваторія в Росії та перша на теренах наддніпрянської

України). І в цьому ж році була створена кафедра духових та ударних інструментів, де серед педагогів фігурує фаготист Г. Гауер, в 1930-ті рр. клас фагота очолив М. Погребняк. Серед провідних виконавців відзначимо С. Штикала, який регулярно виступав з сольними програмами, в національних оркестрах працюють вихованці закладу, фаготисти В. Янчук, І. Грицюк, В. Ухов.

Внаслідок інтенсивного розвитку концертної діяльності XIX століття виокремився ряд солістів-віртуозів на духових інструментах: з Києва – С. Дуда, Шамрай, Геллер, Мейстер, з Харкова – М. Погребняк та ін. Згадані українські виконавці піднесли мистецтво гри на духових інструментах на такий рівень, що воно стало помітним явищем у музичному житті [2, с. 13].

Іншим шляхом розгортається цей процес на західноукраїнських територіях. Перші згадки про виконавців на інструментах, поріднених фагатові датуються XVI–XVII століттям: це – штортисти (фаготисти) Войцех (бл. 1588) та Себастьян (бл. 1611). Ці музиканти були, ймовірно, членами Львівського музичного братства, статут якого був затверджений 9 березня 1580 р.

Дослідник історії музичного шкільництва Галичини Л. Мазепа констатує наявність фагатових класів у музичній школі при Галицькому музичному Товаристві у Львові (ГМТ, засновану в 1839 р.) – польському навчальному закладі з комплексом дисциплін в процесі здобуття фахової освіти, яка згодом переросла у консерваторію.

Потреби концертного виконавства регіону задовольняла також діяльність Школи духових інструментів. Архівні дані свідчать про спеціальне викладання фагота у цьому навчальному закладі, як і в консерваторії ГМТ (так, навіть у кризові 1913/1914 р. та 1914/1915 рр. тут навчался по 1 особі), де курс опанування інструменту тривав 6 років (включаючи оркестрові, хорові та ансамблеві вправи, а також камерний клас). Педагогами, які керували класами фагота були Рудольф Рааб (Raab Rudolf, 1889–1891 рр. праці), Руперт Шоберль (Schoberl Rupert, 1895–1914?), Антон Дутц (Dutz Anton(i) 1923-1928 (1934?). Серед взірців методичного забезпечення фагатового класу в архівах колекцій музичних товариств бібліотека ЛНМА ім. М. В. Лисенка знаходимо школи гри на фаготі Вайсенборна, Гофманна, Беера.

Даних про класи фагота у Музичному Інституті А. Нементовської (Львівській Музичній Консерваторії ім. Кароля Шимановського / ЛМКШ) не знаходимо (з дерев'яних духових тут викладались флейта та гобой), у Вищому музичному інституті ім. М. Лисенка фагот

Ймовірно викладався лише в комплексі (тут гру на духових викладав єдиний педагог – Антоні Шпатт. Однак до безсумнівно знакових явищ слід віднести методичну працю Я. Ярославенка “Як заложити дуту оркестру”, підготовану до друку видавництвом “Музична Накладня «Торбан»” у Львові, як свідчення початків формування національної методичної бази духового виконавства на західноукраїнських територіях. Ця праця містить рекомендації щодо звукового і тембрального балансу, основ оркестрування, характеристики окремих груп та інструментобудівництва в Україні.

Наприкінці XIX століття на Україні відбувається поступове формування мережі фахових навчальних закладів різних рівнів, вищий з яких представлено заснуванням кафедр духових інструментів у консерваторіях Одеси, Києва (1913), Харкова (1917). Навчальні заклади середньої спеціальної ланки з фаготовими класами представлено достатньо численно: Київська середня спеціальна музична школа-десятирічка імені М. В. Лисенка, музичне училище імені Р. М. Глієра (відкрито 1874 року, але класи духових інструментів у ньому функціонували тільки від 1885 р.), Полтавський музичний технікум, Харківське музично-драматичне училище, Харківська спеціалізована школа-інтернат, Вінницьке музичне училище, пізніше – заклади в Одесі і Глухові Чернігівської губернії (нині Сумська область), у Львові й Донецьку.

На базі Київського музичного Інституту імені Р. М. Глієра у 2014 р. проведено Конкурс ім. В. С. Антонова – унікальний за своєю специфікою проект, який виведе на сцени української столиці найкращих молодих виконавців на гобої, фаготі і саксофоні з 9 країн світу.

Клас фагота та гобоя фагота відділу духових та ударних інструментів Вінницького музичного училища вів Сергій Дубнов (1968–1997), від 1970-х – С. Кагадій. З числа педагогів училища в 1996 році при філармонії був створений Квартет дерев’яних духових інструментів “Гальярда” у складі: Іван Коломієць (флейта), Ярослав Фіськов (гобой), Василь Дідук (кларнет), Сергій Яцюк (фагот). Цей колектив відрізняє багатий різножанровий репертуар.

Друга половина XX століття знаменна залученням до педагогічного складу музичних вишів вихованців провідних осередків музичного професіоналізму з теренів радянського Союзу. Це сприяє засвоєнню передових методичних принципів регіональних та індивідуальних авторських шкіл, інтенсифікації розвитку методичного забезпечення, потужним якісним зміна педагогічного процесу.

Зокрема, від 1955 р. до концертного виконавства Києва¹⁵, а від 1967 р. – до викладацького складу консерваторії ім. П. І. Чайковського (з 1967) входить лауреат низки міжнародних конкурсів, Володимир Апатський – випускник Білоруської консерваторії (клас А. Кондрашова, та аспірантури Ленінградської консерваторії ім. Римського-Корсакова під орудою Г. З. Єрьомкіна).

Його досягнення у педагогічному аспекті стосуються виняткових методичних знахідок, завдяки яким він виховав у своєму класі 28 лауреатів конкурсів (у т.ч. Ю. Дондаков, О. Клічевський, М. Костюк, Т. Осадчий та ін.). доктор мистецтвознавства, професор, член-кореспондент Української академії мистецтв. Теоретичне осмислення власних оригінальних методичних аспектів та новаторське за науковим підходом розкриття численних питань з історії та розвитку духового виконавства України та СРСР віддзеркалено у його 42 науково-методичних працях (“Динаміка у грі на фаготі” (1967), “Деякі питання досконалого виконавства на духових інструментах, “Амбушюр фаготиста”), методичних посібниках. Ініціатор збірки “Теорія і практика гри на духових інструментах” (К., 1989), у якій фігурують праці провідних вітчизняних та російських фахівців духового виконавства та педагогіки, його історії, теорії і практики (Є. Носирева, К. Мюльберга, Є. Сурженка, М. Пушечнікова, І. Якустіді). Київські фагатові класи представляє також випускник Ленінградської консерваторії, лауреат міжнародного конкурсу, доцент столичного музичного вишу (1937–1981) консерваторії Олександр Литвинов – наставник таких виконавців як В. Вдовиченко, В. Прокопович, Л. Голдишев, М. Строкач, А. Скиба, П. Яковець, В. Семиніченко Д. Лебець, Р. Іванченко, М. Занько, М. Крайник та ін. Його вихованець В. Вдовиченко перейняв керівництво фагатовим класом (1976–2002). серед випускників якого Ю. Омельчук, О. Богачов, Ю. Дермидонтов, А. Ласло та ін. Музикант долучився до формування Державного духового оркестру України, був активно задіяний у підготовці та проведенні українських республіканських конкурсів виконавців гри на духових та ударних інструментах.

У вересні 2006 р. відбулась реорганізація кафедри духових та ударних інструментів у НМАУ. Клас фагота очолювали також

---

¹⁵ Соліст симфонічного оркестру Ленінградської філармонії (1955–1957), соліст та концертмейстер групи фаготів симфонічного оркестру Київського театру опери і балету ім. Т. Г. Шевченка (1957–1981).

М. Костюк, Т. Осадчий, нині його ведуть: професор В. Апатський і доцент Ю. Дондаков – соліст та учасник квінтету дерев'яних духових інструментів, автор методичної праці “Репертуарний план для вищих музичних закладів з фаху «Фагот»” (К., 2002), член в журі різних виконавських конкурсів, у проведенні майстеркласів в Україні, США, Японії.

У Одесі на базі ОНМА ім. А. Нежданової 27 березня 2014 року планується проведення I Всеукраїнського конкурсу молодих виконавців на дерев'яних духових інструментах на честь професора К. Е. Мюльберга. В ньому беруть участь беруть участь виконавці за п'ятьма номінаціями: флейта, гобой, кларнет, фагот, саксофон.

Фахова фаготова освіта у Львові сучасної доби формувалась у лоні консерваторських фаготових класів. Секція духових інструментів завершила формування у 1940-х роках. До її складу увійшов педагог фагота М. Тополь, а згодом – один з видатних фаготистів України, випускник Київської консерваторії, професор ЛДК Володимир Семеніченко, перший з фахівців духового виконавства, хто захистив дисертацію. Крім цього педагог та виконавець став автором численних обробок, перекладів, транскрипцій творів для фагота, англійського ріжка, ансамблів.

Вихованці Фаготових класів сформували камерний ансамбль – квартет “Fagotissimo”, який веде інтенсивну концертну діяльність з програмами перекладів світової класики (Ф. Шопен, С. Прокоф'єв, П. Чайковський), композицій А. П'яцолі, формує тематичні програми з творів митців сучасності, пропагує композиції львівських митців.

Система викладання фаготових класів демонструє тривалий еволюційний процес від практики цехової освіти, в контексті шкіл при магнатських, кріпацьких, військових оркестрах через заклади середньої ланки з опорою на провідні традиції європейських та російських навчальних закладів. Формування власної системи різнорівневих осередків фахової освіти пов'язане з реалізацією низки авторських шкіл та систематизацію практичного досвіду у вигляді шкіл, методичних посібників, підручників, проблемних статей. Вершиними є досягнення другої половини ХХ – поч. ХХІ століття, оскільки засвідчують не лише органічне осмислення багатогранного педагогічного та виконавського досвіду, але й демонструють сміливе інтегрування у полікультурний контекст, визнання українських фаготистів як лауреатів та членів журі міжнародних виконавських конкурсів, ініціаторів митецьких змагань на власній базі.

Література

1. Богданов В. О. Шляхи розвитку духового музичного мистецтва в Україні (від витоків до початку ХХ століття) : автореф. дис... д-ра мистецтвознавства : спец. искусствоведение / Богданов Валерій Олександрович. – К., 2008. – 32 с.
2. Богданов В. О. Історія духового музичного мистецтва України (від найдавніших часів до початку ХХ століття) : Монографія. – 2-ге вид. переробл. / В. О. Богданов. – Харків : Харків юридичний, 2007. – 350 с.
3. Григор'єв Г. М. Характеристика і класифікація духових та ударних музичних інструментів та правила їх використання: методичний посібник / Г. М. Григор'єв. – К., 2007. – 101 с.
3. Круль П. Ф. Генезис духового та ударного інструментального виконавства України / Круль П. Ф. – К, 2002. – 445 с.
4. Миклашевський Й. Музична і театральна культура Харкова ХVIII–ХІХ ст. / Й. Миклашевський. – К. : Наук. думка, 1967. – 160 с.
5. Рудчук Ю. А. Духова музика в Україні (ХVIII–ХІХ ст.). / Рудчук Ю. А. – К., 2006. – 228 с.
6. Рудчук Ю. А. Духова музика України у 18-19 століттях : автореф. на здоб. наук. ступ. канд. мистецтвозн. : спец. 17.00.01. – “Теорія та історія культури” / Ю. А. Рудчук. – К., 2001. – 19 с.
7. Финдейзен Н. Очерк деятельности Полтавского отделения Императорского русского музыкального общества за 1899–1915 гг. / Н. Финдейзен. – Полтава, 1916. – 56 с.

Иваниук А. Региональные ячейки профессионального преподавания фагота в Украине. В статье предпринята попытка исторической проекции профессиональной фаготовой педагогики Украины в целом, ее социокультурной обусловленности. Рассмотрены ячейки профессионального профессионализма, процесс формирования методической базы. Выделены ведущие фигуры в области фаготовой педагогики.

***Ключевые слова:* ячейки специального образования, исполнительство на фаготе, методическое обеспечение, авторская школа.**

Ivaniuk A. Regional cell professional teaching bassoon in Ukraine. Bassoon music in Ukraine is a particular national phenomenon endowed with its own developmental dynamics. Considering that the earliest mentions of this musical instrument's usage date back to the seventeenth century, assumption can be made that bassoon (known as enhanced bass pommer or bombard) was known in Ukraine already then. This fact indicates the relevance of the instrument and shows high demand for bassoonists as professional perfor-

mers and the need to teach and prepare more of them for participation in professional orchestras as performers and instrumentalists.

Other domains where bassoons were employed in musical practice were bands owned by nobles and bands of serfs owned by magnates. Additionally, Rudchuk noted incorporation of bassoons during the development of military music in the aftermath of the destruction of the Zaporizhska Sytch in 1775.

In the middle of the XIX century, an important factor in the development of professional music education and bassoon music in particular in areas of Ukraine above Dnieper has been the creation of branches of the Russian Imperial Musical Society (RIMS) with classes at their regional centers that were later reformed into colleges and conservatories.

Kyiv Music School, branch of RIMS, articulated principles of the bassoon teaching within the framework of professional music education in specialized music institutions. This was achieved during 1885-1886, as a result of personal efforts of Pukhalskyi, head of Kyiv RIMS Music College, who developed entire set of classes whereby playing wind instruments was taught.

In 1804, in Kharkov, I. Vitovskyy, Haydn's student, was the head of music classes and sought to create a band in accordance with European standards. In 1871, Kharkiv branch of RIMS was established, as well.

Opening of the RIMS branch in Odessa followed in 1884 and in 1899 in Poltava. Odessa School of Music was opened in 1897.

However, the development of bassoon-related music and instruments differed in the Western part of Ukraine. First mentions of musicians that played bassoon-related instruments date back to XVI-XVII century.

There is no evidence that bassoon classes were taught in Nyemyentovska Music Institute (Lviv Music Conservatory named after Karol Szymanowski). Most likely, in Lysenko Music Institute, bassoon classes were taught only in combination with other instruments since Anton Shpatt was the only teacher of wind instrument classes.

In modern times, professional bassoon teaching occurred in Lviv during the process of teaching bassoon classes that took place in Conservatory. Department of wind instruments was formed in 1940s. Some of the department's members were bassoon teacher M. Topol and professor V. Semenichenko.

The system of teaching bassoon classes demonstrates a long evolutionary development from integrating bassoon into the band and orchestra music to the creation of the multileveled system of bassoon teaching in professional centers of music education.

Key words: *ecell special education, performing, bassoon, methodological support, Art School.*
